

УДК 343.2
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.212>

О. Л. Іванова

*аспірант кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету
orcid.org/0000-0003-3551-1778*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ЩОДО НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА ІНТЕРНЕТУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми правового регулювання захисту дітей від негативного впливу в мережі Інтернет, а також впливу засобів масової інформації, соціальних мереж на поведінку дітей, які можуть опинитися в ролі жертви злочину або скоїти самі цей злочин. Трансформаційні процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві сьогодні, мають значний вплив на формування та розвиток дитини. Інформаційно-комунікативний розвиток сучасних технологій сприяє активному інтелектуальному та духовному розвитку дитини в суспільстві. Вдосконалення інформаційних технологій створює умови для ефективного розвитку сучасного суспільства. Проте швидкий та неконтрольований обіг інформації може становити загрозу як психологічному, так і психофізичному здоров'ю та життю дитини. Система правового та організаційного забезпечення дитини в інформаційному просторі нині лише формується та не здатна комплексно протидіяти інформаційним викликам, а також ефективно захищати дитину від небезпек в інформаційній сфері. Динамічні розвитку інформаційних викликів та загроз у сучасному світі, суб'єктивізм та відсутність єдиного бачення в оцінці небезпек, а також міждисциплінарність окресленої проблеми вимагають комплексного наукового дослідження негативного впливу інформаційного середовища на свідомість дитини. Актуальним постає питання теоретичного переосмислення цієї проблеми та пошуку найбільш ефективних шляхів протидії негативним інформаційним впливам, а також забезпечення інформаційної безпеки дитини. Молоде покоління було й залишається у центрі уваги кожної держави та на кожному історичному етапі її розвитку. При цьому будь-які зміни в існуванні держави неодмінно ведуть до модернізації суспільства щодо підготовки дітей до життя, забезпечення їх від можливих загроз.

Ключові слова: діти, жертва, соціальна мережа, Інтернет, інформаційна безпека, правопорушення, державні органи, форми захисту.

Ivanova O. L. LEGAL REGULATION OF CHILD PROTECTION WITH REGARD TO NEGATIVE INFLUENCE ON THE SOCIAL NETWORK AND ON THE INTERNET

The article explores the problem of legal regulation of the protection of children from negative influences on the Internet. It also examines the influence of the media and social networks on the behavior of children who may be victims of crime or who may commit crimes themselves. The transformational processes taking place in modern society have a significant impact on the formation and growth of children. The informational and communicative development of modern technology accompanies the active intellectual and spiritual development of children in society. The improvement of information technology creates nowadays the conditions for the effective development of modern society. At the same time the rapid and uncontrolled flow of information can endanger the psychological and psychophysical health and life of children. The system of legal and organizational support for children in the information environment is at an early stage of development and is incapable of comprehensively counteracting the challenges of information and effectively protecting children from the dangers of the information environment. The dynamic development of information challenges and threats in the modern world, subjectivity and lack of a unified vision in assessing the dangers, as well as the interdisciplinary character of the problem, require a complex scientific study of the negative influence of the information environment on children's minds. Also relevant is the issue of theoretical rethinking of the mentioned problem and searching for the most effective methods of confronting negative information influence and ensuring children's information security. The young generation has been and remains in the focus of every state and at every stage of its history. At the same time any change in the existence of the state necessarily leads to the modernization of society regarding the preparation of children for life, to protect them from possible threats.

Key words: children, victim, social network, Internet, information security, offence, state authorities, means of protection.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, що являє собою сукупність інформації, та інформаційної інфраструктури, що здійснює збирання, формування, поширення та використання інформації щодо суб'єктів суспільних відносин. Щодня у світі з'являється 1 млн. нових користувачів мережі Інтернет. Більше третини з усіх користувачів мережі зараз складають діти. В Україні 92% дітей віком від 12 років вже щодня по кілька годин проводять у мережі.

Сьогодні нам важливо захистити наших дітей не лише від фізичних ризиків, але й від онлайн-злочинів. Піклування про молодь становить сьогодні запоруку успішного розвитку нашого суспільства. Системоутворюючим фактором життя суспільства є інформаційна сфера, яка активно впливає на стан політичної, економічної та оборонної складових частин України, тому однією з хвилюючих проблем сучасного суспільства є забезпечення безпеки дитини у мережі Інтернет. Держава створює низку інституцій, які спрямовані на захист прав

і свобод громадян, але особливу турботу держава повинна проявляти щодо неповнолітніх, оскільки вони є найбільш вразливими категоріями суспільства. Призначення правової держави полягає переважно в надійному захисті прав, свобод та інтересів людини й громадянина, тому держава повинна ставити за мету сформувати необхідний механізм реалізації захисту прав та свобод. Частина 3 статті 51 Конституції України говорить про те, що сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою [1, с. 14]. Дитина є повноцінним громадянином України, тому вона має право на захист від будь-якого негативного впливу, який може завдати шкоди її фізичному та психологічному стану. Для дітей у сучасному світі існує безліч небезпек, одною з таких серйозних загроз є засоби масової інформації, зокрема Інтернет.

Проблемою щодо впливу на свідомість дітей у мережі Інтернет займаються такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як О.В. Воянська, В.В. Голіна, В.С. Батиргарєєва, А.І. Долгова, О.Ю. Дроздов, С.Н. Еніклопов, В.В. Костицький, В.В. Пушкар, Д.Н. Срібняк, К.А. Тарасова, А.П. Тузан, І.К. Туркевич, В.І. Шакур, В.Г. Гончарова, О.В. Гордякова, С.Т. Гаврілова, Е.І. Железнякова, Л.І. Носенко. Вітчизняна юридична література щодо проблеми правового захисту дітей від негативного впливу Інтернету була недостатньо досліджена.

Інтернет виник ще у 60-х роках попереднього століття, коли американські науковці проводили експерименти стосовно поєднання комп'ютерів між собою через телефонні лінії. Однак в останні кілька років спостерігається попит на мережу Інтернет з боку неповнолітніх, тому що сама мережа являє собою інформаційне середовище. З одного боку, це для неповнолітньої дитини є унікальною можливістю отримати від мережі Інтернет необхідну освітню інформацію за лічені хвилини. З іншого боку, кожна дитина може бути піддана небезпеці впливу інформації з мережі Інтернет, яка може завдати шкоди її здоров'ю або психологічному розвитку, тому загальновідомий сучасний технологічний розвиток на перше місце висуває проблему правового забезпечення щодо інформаційної безпеки держави, якою є необхідна складова частина захисту молодого покоління щодо інформаційної системи. Сучасна інформація сьогодення регулюється багатьма видами соціальних норм, основними з яких є правові та моральні норми. Якщо у минулому столітті правовий обіг інформації охоплював лише найважливішу частину самої інформації, то у сучасному світі розширяється коло інформаційно-комунікативних відносин, які повинні підпадати під правове регулювання. Світ інформаційних технологій дає можливості навчатися та спілкуватися, водно-

час він може створювати по-справжньому тривожні проблеми, які пов'язані з недотриманням прав стосовно дітей у інформаційному середовищі [2, с. 53]. Існує складність щодо забезпечення ефективного правового регулювання відповідних відносин у мережі Інтернет на законодавчому рівні, тому що дуже багато користувачів мережі працюють анонімно, тому існує фактична неможливість притягнути до юридичної відповідальності правопорушників, які мають майже безмежну свободу дій, яку нині можна спостерігати у віртуальному просторі.

Внаслідок цього будь-яка дитина, яка недостатньо сформувала свою свідомість, може бути вразливою до відповідних джерел інформації. Інтернет-технології сьогодні стали природною частиною життя сучасної молоді, невміння працювати з комп'ютером та орієнтуватися у інтернет-просторі можна прирівняти до невміння читати чи писати. У кіберпросторі існує дуже багато сайтів, які адресовані молоді різного віку, на яких вони спілкуються, самовиражаються та розвиваються, тому підлітки, які добре знають комп'ютер та мережу Інтернет, можуть більш адекватно оцінювати свої здібності та можливості, а також орієнтуватися у віртуальному просторі, тому це позитивний бік, який включає підвищення рівня ерудиції та формування нових навичок спілкування з людьми. Однак існує також негативний бік Інтернету, що полягає у відсутності життєвого досвіду. Це, як правило, може підвищувати ризик зіткнення з такими онлайн-загрозами, як онлайн-насильство, шахрайство, порнографія та отримання особистої інформації задля злочинного використання, тому не викликає сумніву те, що діти є найбільш незахищеними та вразливими частинами населення, які потребують особливої уваги та захисту. З огляду на об'єктивні та суб'єктивні чинники дітям притаманна властивість стати жертвою злочину у мережі Інтернет [3, с. 366]. Мережа може містити дуже багато агресивної, жорстокої та аморальної інформації, яка має соціально небезпечний зміст, тому дуже важливо, щоби підлітки віддавали перевагу не віртуальному а реальному світу. Молодь краще інформована, але не має власних суджень, тому вона більш налаштована на те, що скаже або підкаже не жива людина, а віртуальна подруга чи друг, що знаходиться на зв'язку у мережі Інтернет, тому діти можуть втрачати здатність самостійно мислити [4, с. 4].

Ця проблема може викликати серйозне занепокоєння у фахівців різних галузей права. Останніми роками почались проводитися як в Україні, так і у світі масштабні дослідження впливу Інтернету на безпеку підлітків, а також їх ставлення до батьків та навколишнього середовища. Відділом соціальної політики ЮНЕСКО в Україні були

проведені дослідження щодо рівня знань українців різного віку про безпеку молоді у мережі Інтернет. Результати дослідження показали, що більшість дітей, а саме 96%, не знає про небезпеку, яка може існувати у мережі Інтернет, отже, майже половина дітей – користувачів мережі перебуває у потенційній небезпеці. Молодь регулярно розміщує особисті дані та інформацію про свою родину, а кожен п'ятий неповнолітній вже опинявся в небезпечних ситуаціях та мав безпосередній контакт зі злочинником [5, с. 323].

Отже, варто звернути увагу на наявні види заборони щодо поширення такої інформації у мережі Інтернет, які були закріплені на законодавчому рівні:

- інформація, яка може спонукати дитину до вчинення дій, які можуть загрожувати її життю та здоров'ю;

- інформація, що здатна викликати бажання у дитини вжити наркотичні засоби, психотропні або одурманюючі засоби;

- інформація, що спонукає здійснювати насильницькі дії щодо людей або тварин;

- інформація, що формує неповагу до батьків та інших членів сім'ї, а також заперечує сімейні цінності стосовно нетрадиційних сексуальних відносин;

- інформація, що містить нецензурну лайку та виправдовує противоправну поведінку, а також містить дані порнографічного характеру;

- зображення, які стосуються жорстокості, фізичного або психологічного насильства, а також можуть викликати страх, жах або паніку, що може довести дитину до самогубства [6, с. 9].

Всеукраїнське соціологічне дослідження, в якому взяли участь 12 тис. дітей та батьків, було проведено офісом Уповноваженого Президента України з прав дитини в співпраці з Міжнародною спілкою, виявило тривожні тенденції. Так, понад 28% опитуваних дітей не мають жодного страху перед незнайомцем у мережі та надсилають йому свої фотокартки, 17% дітей діляться інформацією про себе та свою сім'ю у мережі, 22% дітей дуже часто під час знайомства з різними сайтами можуть потрапити на сайти для дорослих, 11% дітей у мережі Інтернет спробували на різних сайтах купити під виглядом цукерок наркотичні засоби, 28% дітей, побачивши в Інтернеті рекламу алкоголю або тютюнових виробів та не маючи досвіду, хотіли купити їх та спробувати, 20% дітей, маючи бажання домогтися результату у різних онлайн-іграх, відправляють платні SMS за бонуси, лише частина дітей звертає увагу на вартість послуги. Лише 18% батьків перевіряють, які сайти відвідує їх дитина, але 76% батьків досі не розуміють, що їхня дитина виросла й може проводити своє дозвілля у мережі Інтернет, не цікавляться, які сайти їх дитина відвідує [7, с. 75]. Якщо гово-

рити про сьогодні, то ситуація не змінилась на краще, діти за місяці перебування на карантині перестали читати книги або займатися у кружках, вони часами стали знаходитися у мережі. Під час карантину загрозу може становити не лише сам вірус, але й цілком безпечно, на перший погляд, перебування дитини вдома, адже підлітки сьогодні нестачу спілкування компенсують тривалішим використанням гаджетів. Водночас у їхньому онлайн-житті можуть відбуватися небезпечні події, тому фізична присутність батьків поряд із дитиною має впливати на її захист. Важливо батькам навчитися спілкуватися з дитиною з довірою, толерантно підходити до обговорення тих тем, замовчування яких може мати жорстокі наслідки.

Щодня діти стоять перед загрозою нових хвиль насильства, жорстокого поводження та втручання у їх особисте життя, тому треба звернути увагу на жорстоке поводження з дитиною у мережі Інтернет. Таке жорстоке поводження можна розділити на такі форми, як фізичне, психологічне та сексуальне, але існують дуже вразливі форми насильства, а саме економічне та соціальне, з якого, за словами дитини, виходу немає [8, с. 38]. Особливо гостро сьогодні стоїть питання дитячої порнографії, тому що діти є легкодоступними, а дитяча порнографія є простою та недорогою у виробництві, на неї існує дуже великий попит. Дитяча порнографія є одним із видів комп'ютерної злочинності, для боротьби з якою необхідні не тільки заходи з боку держави, але й відповідні форми міжнародного співробітництва щодо здійснення розслідування та судового переслідування й покарання осіб, які можуть скоювати такі злочини [9, с. 48]. Згідно зі статтею 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, яка була ратифікована 20 червня 2012 р., дитяча порнографія означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-які зображення дитячих статевих органів, що спрямоване здебільшого на досягнення сексуальної мети [10, с. 3]. До сексуальної експлуатації здебільшого вразлива категорія дітей, які знаходяться за межею бідності, а також соціальної і гендерної нерівності.

З питання сексуальної експлуатації Європейський суд висунув таку позицію, що повинна встановити нормативно-правову базу, яка має захистити різні інтереси дітей. Переважне значення щодо конфіденційності було не виправдано, тому що це може перешкоджати проведенню ефективного розслідування, коли потрібно знайти злочинця, який скоює злочини у мережі з дітьми. Міністерство освіти сьогодні дуже стурбовано ставиться до трагічних подій, які можуть статися з дитиною через небезпечні ігри в соціальних мережах. Особливу увагу дорослим треба звернути на комп'ютерні ігри з деструктивним, агресивним змістом, які

знаходяться у дуже легкому доступі у мережі. Цифрове середовище дійсно сьогодні є небезпечним для дітей, тому підлітки можуть сприймати свою активність у соціальних мережах як гру та не розуміти ті наслідки, які можуть відбуватися з ними. Такі ігри та спілкування у соціальній мережі можуть суттєво вплинути на свідомість дитини та навчити її вирішувати проблеми не розібравшись в ній, а силовими методами, які можуть викликати тривожність, жорстокість, емоційну неврівноваженість та дратливість. Шкідлива інформація яка може бути в іграх, які знаходяться у мережі Інтернет, або інформація у соціальних мережах, точніше, неадекватне сприйняття цієї інформації може негативно вплинути на дитину, тому підлітки можуть виступати самими злочинцями та скоювати злочинні дії або мати статус жертви злочину. У світі існують факти, коли діти зі своєї підсвідомості переносять сюжет віртуальної гри у реальне життя та вчиняють жорстокість щодо своїх однолітків та членів сім'ї.

При цьому вони не розуміють, чому до них ставляться з пересторогою. Запобігання виникненню злочинності у дітей у всесвітній мережі Інтернет або у соціальних мережах є складовою частиною діяльності держави або суспільних і приватних органів установ та організацій, на яких покладені дії щодо можливості ліквідації факторів, що формують нестандартну поведінку у дітей стосовно злочинів в Інтернеті, тому створення безпечного освітнього середовища, зокрема в Інтернеті, та формування навичок щодо цифрової грамотності та поведінки у дітей у всесвітній мережі є важливими завданнями для Міністерства освіти і науки України. Сьогодні на сайті МОН можна знайти розділ «Безпека дітей в Інтернеті». Ця інформація спрямована для обізнаності батьків. На сайті розміщені поради для батьків щодо організації взаємодії «дитина – Інтернет – соціальна мережа». До переліку головних загальних заходів, які мають здійснювати батьки для зниження рівня негативу дітей як у соціальній мережі, так і у звичайному житті, належать такі:

- налагодити відкритий і чесний діалог зі своїми дітьми про те, з ким і як вони спілкуються;
- заохочувати правильну поведінку дитини та стежити за її дотриманням у мережі та під час відеозв'язку;
- проводити час із дитиною у пошуку онлайн-розваги або соціальної мережі, яка б відповідала її віку.

Міністерство спільно з Національною поліцією та громадськими організаціями готує лист до департаментів освіти і науки щодо необхідності вжиття додаткових профілактичних заходів із дітьми та батьками щодо безпечної поведінки в Інтернеті. Варто зазначити, що події, які можуть відбуватися з дитиною у мережі Інтернет, є причинами її внутрішнього стану, тому найчастіше вчинки,

які здійснює дитина, є наслідком її психологічного стану, отже, варто бути уважним до психологічного стану дитини і за необхідності звертатися по допомогу до фахівців. Як стверджують фахівці з роботи з дітьми, в нормальному психологічному стані та безпечному освітньому та родинному середовищі дитина рідше може стати жертвою злочину у мережі Інтернет [11, с. 31]. На сучасному етапі інтеграції у світове співтовариство в нашій країні досі не вироблено механізми щодо забезпечення й захисту прав та інтересів дітей в Інтернеті. Прийняття Україною Кодексу щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет є повною мірою спробою поставити під контроль та забезпечення реалізації окремих прав дитини в Інтернеті, а також спрямовується на боротьбу зі шкідливим для дитини інтернет-зв'язком [12, с. 4]. Завданнями Кодексу є об'єднання інтернет-послуг у боротьбі з проблемою поширення злочинності щодо діяльності дітей у мережі, тому у сфері захисту неповнолітніх функції контролю здійснюють у різних обсягах усі державні органи, в межах компетенції яких знаходиться цей контроль.

До органів державної влади, що здійснює в рамках своєї компетенції контроль у сфері захисту дітей від негативного впливу інформації в мережі Інтернет, повною мірою належать усі ті, що перелічені у ч. 1 ст. 15 Закону України «Про захист суспільної моральності», що формують та реалізують державну політику у сфері захисту телебачення та радіомовлення України [13, с. 192]. Важливе місце в системі органів, що забезпечують захист і контроль у сфері захисту прав дітей у кіберпросторі, посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Одним із різновидів контролю є судовий контроль, який в Україні здійснює система судів загальної юрисдикції та Конституційного суду України, тому судовим способом захисту дітей від негативного впливу інформації в мережі Інтернет за наявності судової системи є більш об'єктивна та кваліфікована, ніж адміністративна. Державний контроль у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційного оточення здійснює Державний комітет телебачення та радіомовлення України, який ставить за мету забезпечення реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах [14, с. 23]. Сьогодні в Україні набула значного поширення така форма громадського контролю у сфері захисту дітей від негативного впливу інформації. До таких органів належать органи державної влади чи місцевого самоврядування. Ці органи ставлять на мету привернення уваги громадськості, державних інститутів до проблеми захисту дітей від глобального інформаційного середовища, тому були створені відповідні списки сайтів («білі» та «чорні»), які дозволені та не дозволені для перегляду дитиною у мережі Інтернет.

Правовим механізмом захисту дітей від негативного впливу інформації в мережі Інтернет є система правових заходів, за допомогою яких усуваються негативні чинники, які можуть завдати шкоди як фізичному, інтелектуальному або моральному, так і психологічному розвитку дитини. Найважливіша проблема стосовно захисту дітей у мережі Інтернет наводить нас на думку про те, що потрібно створити спеціальний орган, який би опікувався питаннями державного контролю у сфері захисту дітей від негативного впливу інформацій у мережі Інтернет. Для того щоб захистити дітей від негативного впливу Інтернету, українське суспільство має протистояти загрозі, яку несе сьогодні мережа Інтернет, тому державна політика повинна бути спрямована на підтримку культурного або духовного розвитку дитини. Всесвітня мережа сьогодні є важливішою складовою частиною сучасного життя, проте через недостатнє правове регулювання щодо захисту дітей від негативного впливу Інтернету вона стає загрозою для протиправної діяльності, тому треба сказати про те, що вдосконалення процесів щодо забезпечення інформаційної безпеки дітей неможливо без урахування досвіду інших країн. Єдиним шляхом удосконалення захисту дітей у мережі Інтернет є швидке удосконалення законодавства та внесення змін в уже наявні законодавчі акти.

Література

1. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Робун А.Г. Міжнародний захист прав дітей в сучасному світі. *Білоруський журнал міжнародного права і міжнародних відносини*. 2002. № 2. С. 120.
3. Туляков В.О. Віктимологія (соціальна та кримінологічна проблема) : навчальний посібник. Одеса, 2000. 336 с.
4. Опонасенко Л.П. Правила життя для підростаючого покоління. *Голос України*. 2010. № 206. С. 100.
5. Чачанидзе І.Е. Інтернет: правила безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2010. № 4. С. 323. URL: <http://www.my-baby.info/news/view/323.html>.
6. Про Громадську Раду з питань свободи слова та інформації : Положення, затверджене на засіданні Комітету з питань свободи слова та інформації. URL: http://www.rada.gov.ua/svobodaslova/rada_polozh.html.
7. Про захист дітей та молоді від негативних інформаційних впливів : Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-768. 2009. URL: http://coolschooll.at.ua/load/pro_zakhist_ditej_ta_molodi_vid_negativnih_informacijnih_vpliviv/2-1-0-121.
8. Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та інтернет-ресурсах. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20(1).pdf).
9. Литовченко І.Я., Максименко С.О., Болтівець С.У. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі : навчальний посібник. Київ, 2010. 200 с.
10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4988-17>.
11. Справа К.У. проти Фінляндії URL: <https://ceses.legal/en/act-echr1-117361.html>.
12. Опонасенко Л.І. Правила життя для підростаючого покоління. *Голос України*. № 206. 2010. С. 120.
13. Про захист суспільної моралі. *Юридичний вісник України*. 2004. № 14. С. 192.
14. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України. *Офіційний вісник України*. 2007. № 52. С. 23.
15. Мойсєєва О.А. Віктимність неповнолітніх як психолого-правова проблема. *Право України*. 2000. № 7. С. 99–100.